

Despre originea etnică a soldaților și veteranilor din Dacia Porolissensis

EDUARD NEMETH

În cele ce urmează vom încerca, pe baza materialului epigrafic publicat pînă în momentul de față, o clasificare a soldaților și veteranilor din punct de vedere etnic. Studii cuprinzătoare privind clasificarea etnică a antroponimelor s-au elaborat cu peste 40 de ani în urmă (I. I. Russu), *Onomasticon Daciae*, AISC, IV, 1941—1943), iar de peste 20 de ani datează o monografie dedicată unui grup etnic (I. I. Russu, *Illirii*, București, 1969). Progresul cercetărilor arheologice a scos la iveală noi epigrafe care trebuie, și ele, clasificate și, împreună cu cele cunoscute, încadrate într-o prezentare globală, deocamdată pentru una din provinciile dacice.

O lucrare mai recentă a lui N. Branga, *Italicii și veteranii din Dacia*, Timișoara, 1986, se referă la întreaga Dacie, însă, cel puțin pentru neitalicii, se limitează la cei care apar în inscripții explicit ca veterani.

Noi am cuprins, pe un teritoriu mai restrîns, și pe soldații activi avînd în vedere specificul serviciului activ roman: durata îndelungată și legăturile multiple ale soldatului cu populația civilă ce-i conferă acestuia un statut comparabil cu al veteranului ca factor de romanizare. În fapt, acestea sînt cele două procese interdependente care se urmăresc — romanizarea soldaților din auxiliii și influența lor romanizatoare asupra populației civile autohtone. Nu am inclus în discuție și pe soldații legionari din legiunea a V-a Macedonica, nu pentru că nu s-ar încadra în statutul expus mai sus, ci pentru că ei sînt *ab initio* cetățeni romani și, cel puțin după nume, originea lor etnică nu este decelabilă. De asemenea, nu s-au inclus prefectii și tribunii trupelor auxiliare, care se perindă la conducerea trupelor potrivit carierei lor ecevestre.

Soldații și veteranii aveau în vedere au făcut parte din unele trupe auxiliare (*alae, cohortes, numeri*) care au staționat un timp mai scurt sau mai îndelungat pe teritoriul Daciei Porolissensis. Nu despre toate unitățile auxiliare ale acestei provincii avem date prosopografice, de aici decurgînd caracterul provizoriu, de etapă, al constatărilor de mai jos. Cercetările de teren și publicarea inscripțiilor încă inedite vor putea aduce completări și eventuale amendamente concluziilor noastre. Unitățile auxiliare ale soldaților și veteranilor a căror origine etnică a putut fi stabilită sînt (fig. nr. 1):

1) *ala I Britannica c. R.* a fost o *ala quingenaria*. Locul ei de staționare în Dacia Porolissensis este deocamdată necunoscut. Ea poate să fie o parte desprinsă din *ala I Flavia Augusta Britannica* c.R.¹, care a participat la al doilea război dacic². În continuare, *ala I Britannica c.R.* evoluează separat de presupusa trupă-mamă, fiindcă ambele apar concomitent în două diplome militare a două provincii diferite: trupa din Pannonia Inferior în diploma din 2.07.110 de la Tokod³ și cea

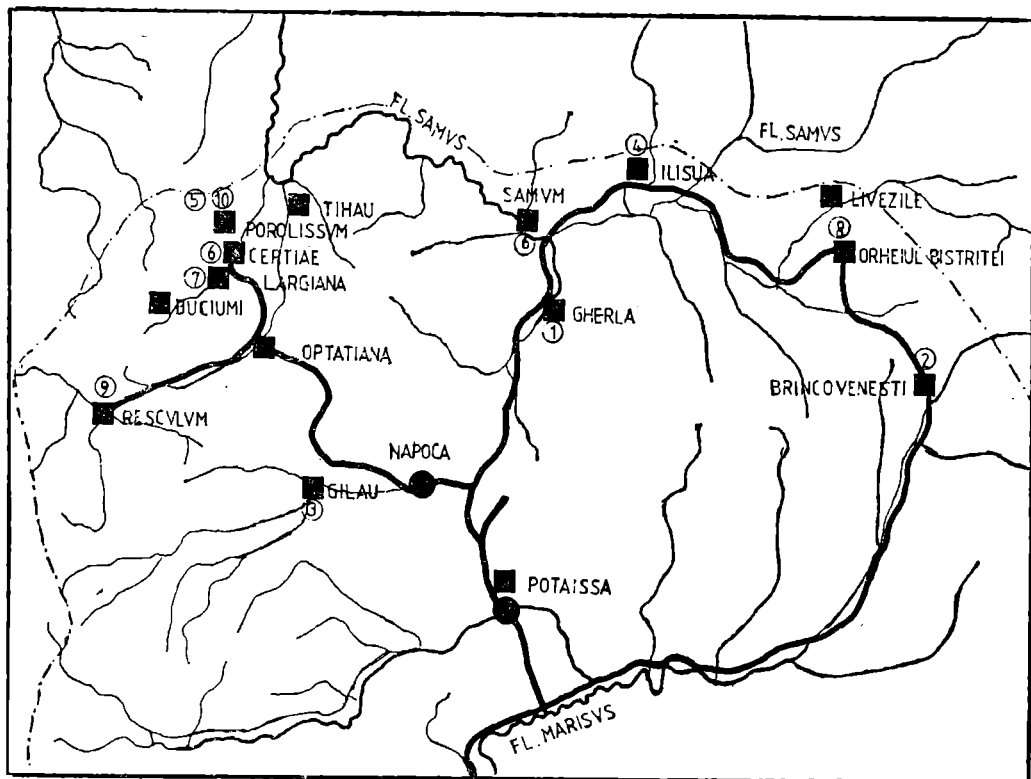

Fig. 1. Castelele unităților militare din Dacia Porolissensis

din Dacia în diploma cu aceeași dată de la Porolissum⁴. A doua menționare a unității din Dacia este și ultima, în Dacia Porolissensis, prin diploma din 10 august 123⁵. În anul 148 această trupă de călăreți reapare în două diplome din Pannonia Inferior⁶, deci în intervalul 123–148 s-a petrecut transferarea ei din Dacia Porolissensis în Pannonia Inferior.

Pînă acum nu se cunosc ștampile sau alte inscripții legate de această ala în Dacia. După nume, trupa a fost recrutată în Britannia, fondul etnic inițial trebuind deci să corespundă acestei zone de factură celtică. Singurul component al ei pe care-l cunoaștem este nr. 3, titular al diplomei din anul 123 și care este illir, desigur recrutat în timpul staționării trupei inițiale (ala I Flavia Augusta Britannica mill.) în Pann. Inf⁷.

2) *ala II Gallorum et Pannoniorum*, care este o *ala quingenaria*, a staționat în Dacia Porolissensis la Gherla (județul Cluj). În Dacia, ea a venit din Moesia Superior, după ce a participat la războaiele cu dacii, atât ale lui Domițian, cât și ale lui Traian⁸. După o participare la expediția parthică a lui Traian⁹, trupa se instalează în Dacia (apoi în Dacia Porolissensis) pînă la abandonarea oficială a provinciei. Denumirea ei arată, se pare, o recrutare inițială din două zone diferite ale Imperiului: provinciile gallice și Pannonia. Probabil cele două contingente inițiale de recruți s-au contopit întrucît se cunosc mai multe unități auxiliare cu denumirea *Gallorum et Pannoniorum* formate în acest mod. Documentația epigrafică despre această ala este bogată. Ea apare în diplomele din anii 110¹⁰, 123¹¹,

159¹² și 164¹³. De asemenea, se cunosc numeroase inscripții legate de ea și ștampile din castrul de la Gherla.

Compoziția etnică inițială a alei trebuie să fi fost de factură galică, cu elemente panonice: celți, illiri etc. Referitor la componenții unității în timpul staționării în Dacia am putut stabili originea etnică a nr. 2, 18 și 19 (traco-daci). Nu dispunem de datări strînse pentru menționările acestor persoane în inscripții: illirul putea fi recrutat în Pannonia sau altă provincie din zona illiră, traco-dacii pot proveni fie din sudul Dunării (perioada staționării în Moesia Superior) sau chiar din Dacia.

3. *ala numeri Illyricorum*, probabil cu efectiv de 500, este o unitate auxiliară care se deosebește ca recrutare și evoluție a structurii de unitățile de tip „etic“ cunoscute în Imperiul Roman. Recrutarea s-a făcut din rîndurile soldaților din trupe auxiliare din zona Illyricum (Dalmatia-Pannonia-Moesia Superior) și nu direct din populații și triburi din această zonă. Acești soldați s-au constituit într-o *vexillatio equitum Illyricorum* trimisă în războaiele cu dacii ale lui Traian¹⁴. Inițial, unitatea se afla în Dacia Inferioară, unde ca *vexillatio* e amintită în 129¹⁵. În această provincie, unitatea este reorganizată și avansează la structura de *numerus equitum Illyricorum* amintit de diploma de la Palamarca din 140¹⁶, pentru Dacia Inferior. După această dată (140) și pînă în jurul anului 150 trupa evoluează la forma organizată de *ala numeri Illyricorum*, titulatură înscrisă în inscripția funerară a unui Aelius Dubitatus, *missicius alae Batavorum ex ala numeri Illyricorum*¹⁷. Această inscripție este datată pînă la mijlocul secolului II prin formula *hic situs est* abandonată ulterior. Cam în același interval (140 — mijlocul secolului II) trebuie plasată transferarea trupei în Dacia Porolissensis, unde va staționa în castrul de la Brîncovenesti (jud. Mureș)¹⁸. Nu se poate preciza relația cronologică între constituirea unității ca ala și transferarea ei în Dacia Porolissensis, în sensul succesiunii acestor evenimente. Este posibil ca motivul transferării trupei în Dacia Porolissensis și al ridicării la rangul de *ala* să fie legat de războaiele cu dacii liberi ale lui Antoninus Pius din anii 157—159., așa cum credem că s-a întîmplat și cu alte trupe¹⁹. Această trupă staționează pînă la sfîrșitul epocii romane la Brîncovenesti, unde a lăsat inscripții și ștampile tegulare²⁰. Fiind o trupă recrutată într-un mod aparte dintre *soldați activi* din alte trupe auxiliare și anume din zona illirică, putem spune doar că fondul etnic inițial trebuie să fi fost preponderent illiric, dar cu elemente care pășiseră deja pe calea romanizării. În Dacia avem nr. 1 (illir, după *cognomen*) și nr. 23, care, deși cu nume roman, își declină originea dacică într-o inscripție la Roma²¹, unde a ajuns pretorian. Ca și alte trupe de tip *numeri* sau evolute din *numeri* (etnici sau nu), nu avem menționări în diplomele militare.

4. *ala Siliana c.R.* s-a constituit în Africa Proconsularis în timpul lui Nero²², tot o ala quingenaria. Numele pare să fie derivat de la C. Silius *legatus proconsularis* al provinciei atestat ca atare în 60²³. Constituită inițial, probabil, din populații localnice, *ala* trebuie să fi suferit înnoiri ale efectivului în Italia, Germania Inferior și Pannonia Inferior unde a staționat succesiv. În Dacia Porolissensis, unitatea e transferată din Pannonia Inferior cu ocazia reorganizării făcute de Hadrian în 118—119²⁴. Sediul de garnizoană în Dacia Porolissensis a fost castrul de la Gilău (județul Cluj), unde *ala Siliana* a staționat pînă la abandonarea provinciei. Ea apare în diplomele militare ale Daciei Porolissensis din 133, 159 și 164²⁵. Numeroasele inscripții litice și ștampile tegulare sînt legate de această *ala*²⁶. Din Dacia Porolissensis s-a putut stabili originea etnică a unor componenți ai unității: nr. 12 (celt), nr. 17 (traco-dac).

5) *ala I Tungrorum Frontoniana* cu un efectiv de 500 de călăreți are ca fond etnic inițial populația etnică a tungrilor. În Dacia Porolissensis ea a fost transferată din Pannonia Inferior, tot în 118—119²⁷ prin reorganizarea Daciei de către Hadrian. Sediul ei a fost castrul de la Ilisua (județul Bistrița-Năsăud) pe granița de nord-est. Unitatea apare în diplomele Daciei Porolissensis din 133, 159 (?) și 164²⁸, precum și în foarte multe inscripții litice²⁹ și ștampile tegulare. Această *ala* a staționat pînă la părăsirea oficială a provinciei³⁰, contrar părerii mai vechi, neintemeiate, a lui W. Wagner care susținea abandonarea castrului de la Ilisua în timpul lui Filip Arabul³¹. Din *ala I Tungrorum Frontoniana* au făcut parte și elemente cărora li s-a putut stabili originea etnică: nr. 13 (celt), 20, 21, 22 (traco-daci) și 27 (palmyrenian).

6) *Cohors I Batavorum milliaria* a fost recrutată inițial dintre germanicii batavi. Ultima ei staționare înainte de Dacia a fost provincia Pannonia Superior, de unde nu a venit în Dacia imediat după cucerirea romană fiindcă apare într-o diplomă militară a Pannoniei Superior din anul 113³². Probabil că această cohortă este transferată în Dacia Porolissensis tot în anii 118—119, cînd Hadrian reorganizează provincia. Locul de garnizoană al unității nu poate fi stabilit cu precizie. S-au propus pe rînd Romita-Certiae³³ (județul Sălaj), Românaș, sau Potaisa³⁴, dar toate ipotezele se bazează exclusiv pe inscripții funerare, care nu sînt argumente definitive în acest sens (un soldat sau veteran putea fi îngropat oriunde și nu neapărat lângă sediul trupeii respective).

Cohorta de batavi apare în diplomele cunoscute ale Daciei Porolissensis din 133 (D XI), 164 (D XVIII) și poate și cea din 159 (?) (D XVII). În afară de titularul diplomei D XIX, care a servit în această trupă, mai avem cele cîteva inscripții funerare³⁵ amintite care conțin numele unor foști componenți ai ei. Nu cunoaștem ștampile tegulare ale cohorții I Batavorum. În tabelul de mai jos din această unitate am reținut nr. 10 (celt) și nr. 31 (african)³⁰. Nu putem ști sigur pînă cînd a staționat cohorta în Dacia Porolissensis, necunoscîndu-i amplasarea castrului și neavînd nici o mențiune datată a trupeii după anul 164 în Dacia sau aiurea.

7) *Cohors I Ulpia Brittonum eq. c.R.* s-a constituit, conform titlaturii, din Brittones, celți din Britannia. Sigur este că a făcut parte din armata de cucerire a Daciei, fiind printre unitățile militare concentrate de Traian în Moesia Superior³⁷. Sediul ei, de-a lungul întregii existențe a stăpînirii romane în Dacia, a fost Moigrad-Porolissum (jud. Sălaj). Cohorta este titulara încetățenirii *ante emerita stipendia* prin diploma din anul 106³⁸. Urmează eliberări prin diplomele din 110, 133, 159 și 164³⁹. Inscripții și ștampile ale trupeii s-au găsit la Porolissum⁴⁰. Am stabilit originea etnică a cinci elemente din această trupă auxiliară: nr. 5, 6, 7 (?), 9 (celți), 16 (traco-dac).

8) *Cohors I Britannica milliaria eq. c.R.*, recrutată inițial în Britania, a staționat ulterior în Pannonia ca să fie apoi adusă în Moesia Superior în preajma războaielor cu dacii ale lui Traian⁴¹, după care rămîne în Dacia. Sediul ei a fost la Căseii — Samum (jud. Cluj), pe granița de nord a Daciei Porolissensis unde unitatea a staționat pînă la abandonarea oficială a provinciei. Cohorta apare în numeroase diplome militare ale Daciei, respectiv ale Daciei Porolissensis: diplomele din 110 (D. II, III), 123 (D. VII), 133 (D. XI), 159 (?) (D. XIII), 164 (D. XVIII—DXIX, XX). De asemenea, o serie de inscripții⁴² și ștampile tegulare au fost ale coh. I Britannica sau au legătură cu aceasta. Din această unitate militară am reținut în tabelul nr. 8 (celt), nr. 24, 25 (traco-daci).

9) *Cohors I Hispanorum pia fidelis*, o unitate quingenaria, care nu e identică cu o *cohors I Hispanorum* din Egipt⁴³ și nici cu *cohors I Hispanorum veterana*,

căreia i-a aparținut cunoscutul *pridianum* din papirul Hunt⁴⁴. M. Zahariade credea că a fost recrutată pentru războaiele dacice ale lui Traian⁴⁵, idee ce nu are argumente *pro*, dar nici *contra*. Ea se găsește în orice caz în Moesia Superior în perioada acestor războaie⁴⁶. Cohorta a rămas în Dacia după cucerire, cu sediul în castrul de la Românași, pe *limes*-ul de nord-vest, de unde nu se cunosc decât ștampile tegulare⁴⁷, nu și inscripții litice. Fondul etnic inițial a fost, desigur, hispanic, deci în esență celtic. În Dacia, cohorta este menționată de diplomele din 110 și din 133, 159 (?) și 164. La Românași, unitatea a rămas, se pare, pe toată durata stăpînirii romane. Ei ar putea să-i fi aparținut titularul diplomei D.IV — nr. 7 (celt), în cazul în care acesta nu a fost, cumva, lăsat la vatră din cohorta I Ulpia Brittonum de la Prolissum.

10) *Cohors I Flavia Ulpia Hispanorum eq.c.R.* a fost recrutată tot în Hispania, desigur în epoca Flavilor. Înainte de a fi transferată în Dacia, cohorta se găsea în Moesia Superior⁴⁸. După participarea la războaiele cu dacii ale lui Traian unitatea rămîne în Dacia, cu castrul la Orheiul Bistriței (județul Bistrița-Năsăud), pe granița de nord-est a provinciei, unde a staționat pînă la sfîrșitul stăpînirii romane. Cohorta apare în diplomele din anii 110, 159 (?) și 164. De această unitate se leagă stîlpul miliar de la Aiton⁴⁹, datat în anii 107—108. Din cohorta I Flavia Ulpia Hispanorum *milliaria* am putut stabili originea etnică a doi centurioni, nr. 14 și 15 din tabel (celți).

11) *Cohors II Hispanorum scutata Cyrenaica eq.*, quingenaria recrutată în Hispania, în timpul lui Tiberius sau chiar Augustus⁵⁰. A staționat în Pannonia, iar în timpul lui Domițian este adusă în Moesia Superior în vederea luptelor cu dacii⁵¹. Unitatea participă la războaiele lui Traian cu dacii și va rămîne în Dacia după cucerire. Sediul ei pare a fi fost inițial la Virșeț (Iugoslavia), unde s-a găsit o inscripție a trupei din anul 108⁵². Ulterior, trupa va fi transferată în castrul de la Bologa, pe granița de nord-vest, unde va staționa, cu o întrerupere, pînă la retragerea aureliană. Întreruperea este cauzată de participarea la înăbușirea răscoalei iudeilor din Cyrenaica (116/117) de unde și epitetele de *Cyrenaica* și *scutata* (cu drept de a purta scut legionar, nu *clipeus* al unităților auxiliare). La întoarcere cohorta va staționa la Bologa împreună cu *cohors I Aelia Gaesatorum milliaria*, adusă în anii 117/118. Cohorta II Hispanorum este menționată în diploma Daciei din 110, apoi în cele din anii 159 (?), 164. De asemenea sînt cîteva inscripții⁵³ la Bologa, legate de această unitate, ca și ștampile tegulare. Unui singur component al acestei unități — cunoscut pînă acum — i s-a putut stabili cu probabilitate originea etnică; este vorba de nr. 4 (illir), cu mențiunea că numele *Tato* exista și la celți.

12) *Numerus Palmyrenorum Prolissensium sagittariorum c.R.* Acest *numerus* provine din formațiunea neregulată, de *Palmyreni sagittari ex Syria*, menționată în diplomele Daciei Superior din 120 (D.V, VI) și 126 (D.VIII și D.IX). Staționată la Tibiscum, în Dacia Superior, această formațiune se va împărți în vexillații, care, ulterior, vor deveni *numeri*, și anume unul la Tibiscum, al doilea la Prolissum, iar al treilea, posibil la *Optatiana* (Sutor-Sălaj). Întreaga evoluție organizatorică s-a petrecut între anii 141—159/160, pentru toți cei trei *numeri* de palmyreni⁵⁴. Noi presupunem legarea evoluției la stadiul de *numeri* de războaiele cu dacii liberi ale lui Antoninus Pius imediat după mijlocul secolului al II-lea⁵⁵.

După cum arată și numele, unitatea a staționat în castrul de la Prolissum pînă la retragerea aureliană. Ca *numerus*, această unitate nu apare în diplome militare, în schimb se cunosc relativ numeroase inscripții și ștampile tegulare la Prolissum⁵⁶. S-a putut stabili originea etnică a trei persoane ale acestei trupei:

nr. 28, 29, 30 (toți palmireni; este surprinzător cum în general compoziția etnică a trupei rămâne palmireniană de-a lungul timpului)⁵⁷.

Ultima mențiune a trupei ca *numerus* datează din vremea lui Traianus Decius⁵⁸; după aceea ea se va despărți într-o *ala numeri Palmyrenorum Porolissensis*⁵⁹ și o *cohors I P(almyrenorum) P(rolissensis)*⁶⁰.

Criteriul principal l-a constituit numele din inscripții. Un al doilea criteriu, coroborat cu primul, a fost menționarea originii etnice (*ethnicon*). În absența acestor două criterii, nu ni s-au părut decisive alte criterii, cum ar fi: dedicarea inscripției unei anumite divinități (eventual originară dintr-un spațiu geografic determinat) sau apartenența la o unitate militară sau alta (recrutate inițial în anumite regiuni). La primul criteriu aducem obiecția că nu este obligatoriu ca întotdeauna cel care face dedicația să provină din aceeași zonă ca și divinitatea (deși în unele cazuri, cum e la palmireni sau la unii celți, acest fapt se confirmă). La al doilea, credem că va rezulta clar cum în diferite trupe auxiliare, cu timpul, componența etnică nu corespunde cu fondul etnic inițial (deși și aici, în unele trupe, unii militari provin într-adevăr din zona de recrutare inițială).

Numărul total de persoane se ridică la 83. Dintre aceștia, 31 au putut fi încadrați la un grup etnic sau altul: 36 poartă evident nume romane (chiar dacă nu întotdeauna *tria nomina*, iar 16 persoane au numele păstrate fragmentar sau lipsese complet.

ILLYRI

1. *Ulpius Dassius* decurio alae numeri Illyricorum
(I. I. Russu, *SCIVA*, 28, 1, 1977, p. 101—102)
2. *Scenobarbus* ala II Gallorum et Pannoniorum
(D. Protase, *SCIVA*, 19, 2, 1968, p. 340)
3. *Glavus, Navati filius* ala I Britannica
(IDR, I, D VII; cf. I. I. Russu, *IDR*, I., p. 92)
4. *Aelius Tato* decurio cohors II Hispanorum
(CIL, III, 843; I. I. Russu, *ActaMN*, 5, 1968, p. 462, nr. 8)

CELȚI

5. *Marcus Ulpius Novantico* cohors I Ulpia Brittonum
(IDR, I, D I)
6. *Marcus Ulpius Longinus (Belgus)* cohors I Ulpia Brittonum
(IDR, I, D, III)
7. *Marcus Ulpius....., Landionis filius* cohors I Hispanorum
(IDR, I, D IV)
8. *Sepenestus, Rivi filius* cohors I Britannica mill.
IDR, I, D, IX.
9. *Iuonercus, Molaci filius* cohors I Ulpia Brittonum
IDR, I, D. XVII
10. *Sextus, Busturionis filius* cohors I Batavorum mill.
(IDR, I, D. XIX.)
11. *Aurelius Tato* Stator alae II Gallorum et Pannoniorum.
(M. Macrea, *AISC*, V, 1944—1948, p. 233)
12. *Aurelius Reburus* ala Siliana
CIL, III, 847.
13. *Citlius Ioivai* ala I Tungrorum Frontoniana
(CIL, III, 807.)
14. *Valerius Clumer (asinus? ianus?)* centurio cohors Flaviae Hisp.
(N. Gudea, *Acta*, MP 6, 1982, p. 54, nr. 1; cf. A. Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, I, 1048: Clumenus, Clumene)

15. *Lucius Turanius* centurio cohors I. Flavovae Hisp.
(N. Gudea, *op. cit.*, p. 55, nr. 7; cf. A. Holder, II, 1933: Turainus, Turancus.)

TRACO-DACI

16. *Mucatralis, Biti filius* cohors I Ulpia Brittonum
(IDR, I, D XX.)
17., *Biti filius* ala Siliana
(IDR, I, D XXI.)
18. *Brisenus Imaginifer alae II Gallorum et Pannoniorum*
(D. Protase, *SCIVA*, 19, 2, p. 340.)
19. *Mucapa* ala II Gallorum et Pannoniorum
(D. Protase, *op. cit.*, p. 341)
20. *Sola Mucatri* ala I Tungrorum Frontoniana
(CIL, III, 787)
21. *s Mucaporis* ala eadem
(CIL, III, 799)
22. *Aelius Mucapor* ala eadem
(CIL, III, 799)
23. *Aurelius Victor (natione Dacus)* *ex ala numeri Illyricorum*
(CIL, VI, 3234)
24. *Blasa* cohors I Britannica millitaria
(CIL, III, 7635)
25. *li Bithi* cohors Britannica millitaria
(CIL, III, 829.)
26. *Mucianus* optio numeri Palmyrenorum Porolissensium
(I. I. Russu, *MCA*, VI, 1959, p. 872, nr. 1.)

ORIENTALI

27. *Aurelius Themses* *librarius* alae Tungrorum Frontoniana
(CIL, III, 804.)
28. *Salmas Rami* numerus Palmyrenorum Porolissensium
(CIL, III, 837)
29. *Aelius Bolhas* Idem
(CIL, III, 907.)
30. *Valerius Them (es? o?)* Idem
(I. I. Russu, *ActaMN*, 5, p. 453, nr. 1.)

AFRICAN

31. *Meatinus Birsus* cohors I. Batavorum millitaria
(CIL, III, 13766, 13767.)

Ca o observație preliminară să reținem numărul mare al celților și traco-dacilor față de puținii iliri și orientali. De asemenea, faptul că cei cu nume pur romane (36) depășesc totalul (29) celor încadrați după nume (nr. 6 și nr. 23 fiind încadrați după alte criterii).

Studiul elementelor componente ale numelor ne-a condus la o serie de concluzii cu privire la etapele pe care le parcurg soldații în timp, precum și familiile lor:

Etapa I, în care peregrinul servește în unitatea auxiliară (în inscripții cei cu nume integral neromane).

Etapa a II-a este momentul primirii cetățeniei romane și a lui *ius conubii* (cei din diplomele militare).

Etapa a III-a — etapa veteranului—cetățean, dar și a soldaților a căror cetățenie există în familie de la o dată recentă (ei fiind prima generație „născuți“

cețățeni). Aceștia au *praenomen* și *nomen* roman și *cognomen* neroman, cu originea în fostul nume „etnic” al lor sau al tatălui.

Etapa a IV-a cuprinde pe cei cu nume integral romane (chiar dacă nu apar întotdeauna cu *tria nomina*). În familia acestora există de mai multe generații cetățenia romană, timp în care și *cognomina* neromane au fost abandonate. Desigur că este firesc ca aceștia 36 să ridice mai multe inscripții decât cei aflați în primele trei etape. Situația de mai sus se desfășoară pînă la *Constitutio Antoniana*, care aduce generalizarea cetățeniei romane. În anul 212 mulți soldați trebuie să fi avut deja cetățenia, predominînd cei din etapa a IV-a. Nu putem ști cu siguranță care dintre Aurelii sînt cetățeni de dinainte de 212 și care au primit acest drept prin acest act. Interesant este modul în care se repartizează gradele militare în funcție de etapele stabilite mai sus. Dintre cei aflați în prima etapă doar doi sînt gradați: un *imaginifer* (nr. 18) și un *optio* (nr. 26).

În diplomele (etapa a II-a) nu apar gradați. În etapa a III-a avem 6 gradați: 1 *librarius* (nr. 27), 1 *stator* (nr. 11), doi *decuriones* (nr. 4, 1), doi *centuriones* (nr. 14, 15). În cea de-a patra etapă (nume integral romane) avem 24 de gradați din totalul de 36, gradele cuprinzîndu-se între *immunis* și *centurio*. Se poate susține deci că frecvența acestor grade crește pe măsura succedării generațiilor din familiile încetățenite, marcînd adîncirea integrării acestor soldați în lumea romană.

În ceea ce privește grupurile etnice stabilite este de remarcat numărul mare, comparativ cu celelalte, al traco-dacilor (11). Este greu de făcut o distincție clară între tracii sud-dunăreni și daci (cu excepția lui Aurelius Victor, care-și arată originea: *nationa Dacus*), însă ei trebuie să fi constituit o parte importantă aici. (Numărul lor ne duce cu gîndul la recrutarea locală din provincie și din zonele limitrofe.) Nu putem stabili însă cu precizie cînd începe să precumpănească acest tip de recrutare, din cauza dificultății de a încadra cronologic inscripțiile (în majoritate funerare și votive); de asemenea, numărul mic al acestor inscripții — avînd în vedere că ne ocupăm aici numai de Dacia Porolissensis — nu permite concluzii generale în această privință (ne propunem un viitor studiu dedicat acestei probleme în întreaga Dacie). Toți traco-dacii (cu excepția lui Mucianus) sînt călăreți din *alae* și *coh. mil. equ.*, ceea ce denotă preferința pentru călăreți de această origine, începînd cu secolul al II-lea.

La fel de numeroși sînt celții (11). Majoritatea provin din Pannonia, însă indiferent din care provincii celtice își trag originea, ele sînt provincii vechi, cu o romanizare înaintată, sporind prin aceasta potențialul romanizator și întărind romanitatea de tip occidental în Dacia.

Palmireni sînt în număr restrîns (4): trei dintre ei fac parte din *numerus*-ul de la Porolissum. Este posibil ca recrutarea soldaților pentru acest *numerus* să se facă, prin tradiție, din cadrul descendenților „coloniei etnice” de palmireni de la Porolissum, coloni care-și păstrează vreme îndelungată specificul etnic în mediul roman, dar nu putem exclude *a priori* o continuare, pentru un timp, a recrutărilor din patria de origine (Palmyra, Siria).

Ilirii sînt mai puțini decât ne putem aștepta (4), dar nu este exclus ca situația să se datoreze și hazardului descoperirii inscripțiilor. În final să arătăm că observațiile de mai sus au un caracter provizoriu, întrucît cercetarea arheologică aduce anual noi inscripții; pe de altă parte, nu toate aceste inscripții sînt publicate și, deci, accesibile. Credem însă că ceea ce este important a fost suficient ilustrat, adică rolul de prim rang pe care l-au jucat trupele auxiliare în procesul de romanizare a Daciei. Răspîndite în teritoriu, în contact nemijlocit mai ales cu marea masă a populației rurale, aceste unități militare și-au adus o contribuție decisivă la implementarea valorilor civilizației romane, a limbii latine în provincie.

Note

1. Ipoteza avansată de A. Radnoti-L. Barkóczy, în *ActaArchHung* 3-4, 1951, p. 195.
2. H. Devijver, *Prosopographia militarium equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, I, Leuven, 1976; p. 1020, nr. 97 bis.
3. A. Radnoti-L. Barkóczy, *op. cit.*, p. 191-195.
4. IDR, I, D. III.
5. IDR, I, D. VII cu numele de *Brittonum* în loc de *Britannica*.
6. CIL, XVI, 179 și 180.
7. I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București, 1973, p. 71-72.
8. M. Speidel, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 511.
9. *Ibidem*.
10. IDR, I, D III.
11. IDR, I, D VII, D VII A.
12. IDR, I, D XVII.
13. IDR, I, D XVII, XIX, XX.
14. W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 51; I. I. Russu, în *SCIV*, XXVIII, 1, 1977, p. 99.
15. IDR, I, D X.
16. IDR, I, D XIII.
17. Inscripție din Apulum, informații C. Băluță.
18. D. Protase, A. Zrinyi, în *Marisia*, V, 1975, p. 57-71.
19. Cum a fost constituirea numerilor de mauri și palmireni. Opinie susținută de noi la sesiunea de comunicări „Civilizație și istorie“, Cluj-Napoca, aprilie 1988.
20. D. Protase, A. Zrinyi, *op. cit.*, p. 61; I. I. Russu, în *SCIV*, XVII, 1, 1967, p. 101-102, 174-176.
21. CIL, VI, 3234.
22. W. Wagner, *op. cit.*, p. 68; D. Isac, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 44.
23. D. Isac, *op. cit.*, p. 44.
24. *Idem*, p. 52.
25. IDR, I, D XI, D XVII, D XVIII și D XIX (ambele din aceeași dată).
26. CIL, III, 845, 846, 847, 847 a, 848, 849, 7801. Ștampile, la D. Isac, *op. cit.*, p. 55-56.
27. W. Wagner, *op. cit.*, p. 76-77, D. Protase, în *Dacia*, NS, XVII, 1973, p. 323.
28. IDR, I, D XI, D XVII și D XVIII-D XIX-D XX.
29. Toate inscripțiile din CIL, III între 787-811, 5331, 6274. La ele se adaugă, legate de ala I Tungrorum Frontoniana: ILS, 9002, CIL, XI, 4748, fără a avea pretenția de a le fi epuizat pe toate.
30. D. Protase, *op. cit.*, p. 324.
31. W. Wagner, *op. cit.*, p. 79.
32. H. Devijver, *op. cit.*, p. 1024, nr. 42 bis.
33. D. Protase, *op. cit.*, p. 324.
34. *Ibidem*.
35. CIL, III, 839; 13760; 13766-13767, poate și 841.
36. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 179.
37. Apare în diploma CIL, XVI, 54 din 103-107, din Moesia Superior. În fapt deoarece cohorta I Ulpia Brittonum primește diploma excepțională din 106 (IDR, I, D I) în Dacia, datarea lui CIL, XVI, 54 trebuie corelată cu această evidență.

38. IDR, I, D I, v. nota 37.
 39. Respectiv IDR, I, DIII, XI, XVIII, XIX, XX.
 40. N. Gudea, în *SCIV*, XXVIII, 1, 1977, p. 132 sqq. Id, în *ActaMP*, II, 1978, p. 67, E. Tóth, *Porolissum. Das Kastellum in Moigrad*, Budapest, 1978, passim.
 41. Cohorta apare între unitățile din diploma Moesiei Superior, CIL, XVI, 49 din anul 105. Titularul diplomei aparține populației Dobunni din Britannia, ultimul celt britanic cunoscut în legătură cu această trupă.
 42. Printre altele: CIL, III, 821, 829, 7634, 7635, 7636; Em. Panaitescu, în *ACMIT*, 1929, p. 324–342; I. I. Russu, în *Act. Muz.*, 1956.
 43. Cohorta este în Egipt între anii 114–117; (v. W. Wagner, *op. cit.*, p. 146).
 44. Coh. I Hispanorum veterana este atestată în Dacia Inferior de diplomele din 129 (IDR, I, D X) și 140 (D XIII).
 45. M. Zahariade, în *SCIV*, XXVII, 4, 1976, p. 479–480, 489.
 46. CIL, XVI, 54, din 103–107.
 47. CIL, III, 6283=8074, 18; N. Gudea, M. Zahariade, în *AEA*, 53, 1980, p. 63.
 48. CIL, XVI, 39, 46.
 49. CIL, III, 1627.
 50. W. Wagner, *op. cit.*, p. 153.
 51. Ibidem; IDR, I, D XXVI, din anul 99, CIL, CVI, 46 din 100.
 52. IDR, III, 1, 106.
 53. N. Gudea, în *ActaMN*, IX, 1972, p. 414; CIL, III, 843.
 54. C. C. Petolescu, în *SCIV*, XXX, 1, 1979, p. 106; D. Benea, în *Apulum*, XVIII, 1980.
 55. Comunicare prezentată la simpozionul de la Cluj-Napoca din aprilie 1988.
 56. Între altele, legate de această trupă: CIL, III, 803, 837, 903; I. I. Russu, în *ActaMN*, V, 1968, p. 453–456.
- Credem că pot fi îndreptățite ambele explicații posibile: fie continuarea recrutărilor din țara de origine, fie tradiția puternică și identitatea etnică păstrată de colonia palmireniană din Dacia (la Porolissum și Tibiscum) care a determinat mult timp păstrarea unor *cognomina* etnice.
58. C. Daicoviciu, în *Dacia*, VII–VIII, 1937–1940, p. 328.
 59. ILS, 9472; se remarcă aceeași construcție a numelui ca la *ala numeri Illyricorum*.
 60. CIL, III, 908.

Die ethnische Herkunft der Soldaten und Veteranen von Dacia Porolissensis

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel ist ein Versuch zur Feststellung der ethnischen Herkunft der Auxiliarsoldaten und Veteranen von Dacia Porolissensis auf Grund des veröffentlichten epigraphischen Materials.

Zuerst wurden jene Auxiliartruppen der Provinz Dacia Porolissensis, woher die Soldaten und Veteranen abstammten, vorgestellt. Sie waren die folgenden

(Truppe und Lager): 1) ala I Britannica c.R. (Lager unbekannt); 2) ala II Gallorum et Pannoniorum (Gherla, Kreis Cluj); 3) ala numeri Illyricorum (Brincovenesti, K. Mures); 4) ala Siliana c.R. (Gilau, K. Cluj); 5) ala 5 Tungrorum Frontoniana (Ilisua, K. Bistrita-Nasaud); 6) cohors I Batavorum milliaria (Lager unbekannt), 7) cohors I Ulpia Brittonum milliaria equitata c.R. (Porolissum-Moigrad, K. Salaj); 8) cohors I Britannica milliaria equitata c.R. (Samum Casei, K. Cluj); 9) cohors I Hispanorum pia fidelis (Romanasi, K. Salaj); 10) cohors I Flavia Ulpia Hispanorum milliaria equitata c.R. (Orheiul Bistritei, K. Bistrita-Nasaud); 11) cohors II Hispanorum scutata Cyrenaica (Resculum-Bologa, K. Cluj); 12) numerus Palmyrenorum Porolissensium sagittariorum c.R. (Porolissum-Moigrad, K. Salaj). Für die oben erwähnten Lager, siehe die Karte.

Von den anderen Auxiliareinheiten aus Dacia Porolissensis haben wir entweder keine Angaben über die Soldaten, oder konnte man ihre ethnische Herkunft überhaupt nicht feststellen.

Die Hauptkriterien zu dieser Feststellung, wo das möglich waren die Personennamen oder die Anweisung der ethnischen Herkunft in den Inschriften. Von 83 geprüften Personen, sind 4 Illyrer, 11 sind Kelten, 11 Thrako-Daker, 4 Semiten aus Syrien und ein Nordafrikaner. Es folgen 36 die vollständige römische Namen tragen, die ursprüngliche ethnische Herkunft verbergen und schliesslich, 16 Personen deren Namen nur teilweise erhalten geblieben sind oder gar fehlen. Man unterstreicht die Romanisierungsetappen der Soldaten in den Hilfstruppen: 1. Etappe: — die Peregriner, die völlig nichtrömische Namen tragen; 2. Etappe: — die Soldaten von den Militärdiplomen, die das römische Bürgerrecht dadurch erhielten; 3. Etappe: — die Soldaten deren Familien die Bürgerschaft vor kurzem erworben hatten (die zweite Generation) sind diejenigen mit römischen *praenomina* und *nomina* (die meisten darunter kaiserlichen Ursprungs) und nichtrömischen *cognomina*. Hier dürfen auch die Veteranen der ersten Generation eingeschlossen werden; 4. Etappe: — die Soldaten deren Familien das römische Bürgerrecht seit mehreren Jahren (d.h. Generationen) besitzen sind jene Personen mit vollständigen römischen Namen (wenn auch nicht immer *tria nomina*) — es sind 36 Personen.

Die Militärränge sind auf diesen Gruppen folgenderweise verteilt: 1. Etappe — 1 *imaginifer* und 1 *optio* (Thrako-Daker), Nr. 18 und 26; 2. Etappe keine Ränge in den Militärdiplomen; 3. Etappe — 1 *librarius* (Orientalen, Nr. 27), 1 *stator alae* (Kelten, Nr. 11), 2 *decuriones* (Illyrer, Nr. 1 und 4) und 2 *centuriones* (Kelten, Nr. 14 und 15); 4. Etappe — 24 Ränge (von *immunis* bis *centurio*) von 36 Personen.